

ПЕРЕМОГА НА КУЛИКОВІМ ПОЛІ ЯК СВДЧЕННЯ ПЕРЕМОЖНОЇ СТРАТЕГІЇ РУСИЧІВ

Дана стаття присвячена проблемі виявлення стратегії русичів у Куликовській битві. Метою даної роботи є аналіз численних історичних джерел для окреслення розташування руських та золотоординських загонів, а також перебігу даної історичної події. Проведене дослідження показало, що в успішній підготовці та кінцевій перемозі в Куликовській битві значну роль відіграв московський князь Дмитро Іванович, який виявив себе не тільки як стратег і тактик, а й вмілий керівник і організатор.

Актуальність теми полягає в тому, що Куликовська битва як одна з визначальних подій часів Давньої Русі завжди викликала неабияку цікавість через яскраве та дуже патріотичне, але нечітке її відображення в історичних джерелах. Вивчення стратегії на полі бою, яка привела до перемоги русичів, є актуальним в умовах зростаючої зацікавленості епохою Давньої Русі.

Мета даної роботи – проаналізувати численні історичні джерела, що оповідають про Куликовську битву, і відтворити розташування руських та золотоординських загонів і перебіг даної історичної події.

Досягнення поставлених цілей наукового дослідження ґрунтується на вирішенні наступних завдань:

- визначити, яким було розташування сил супротивників перед битвою;
- виявити, хто з князів очолював певні полки, що брали участь у битві;
- реконструювати перебіг битви на Куликовім полі.

Вивченню особливостей стратегії проведення Куликовської битви присвятили свої праці численні дослідники. Привертає увагу робота А.М. Кирпічнікова [1], у якій вказано, що розроблена московським князем стратегія виявилась неочікуваною для ординців, названо князів, які, на думку дослідника, керували полками в бою на Куликовім полі. В.В. Каргалов у своєму дослідженні [2] вказав на вміле використання московським князем розвідки, описав розташування загонів перед боєм, також намагався уточнити щодо князів, які керували полками в бою. У праці В.В. Похльобкіна [3] висловлено цікаві думки щодо стратегії вибору московським князем місцевості для проведення Куликовської битви. Н.О. Хотинський [4] приділив значну увагу опису тактики розташування загонів, вказував командувачів цих загонів, докладно вивчив славнозвісний двобій Пересвіта з Челубеєм, запевняючи, що він відбувся. Щодо кількості етапів Куликовської битви існують різні думки. Так, Л.Г. Безкровний вважав [5], що було лише 3 етапи та переслідування розгромлених ординців русичами, а О.О. Строков [6] виділяє першим етапом бій загонів, що входили до Сторожового полку (сюди ж примикає двобій Пересвіта з Челубеєм), другий етап – це фронтальне зіткнення основних сил, третій – удар Засадного полку з Зеленої Дубрави, а також твердить, що переслідування ординців можна вважати повноцінним етапом битви, тобто виділяє 4 етапи. З огляду на історичні джерела, варто підтримати думку Л.Г. Безкровного тому, що ординці після розгромного удару Засадного полку з Зеленої Дубрави, ініційованого Дмитром Боброком-Волинським, були деморалізовані і під час переслідування не могли чинити опір русичам.

Найбільш повно з усіх історичних джерел стратегія представлена у списках «Сказання о Мамаевом побоище», зокрема в редакції 1681 р. Пантелеймона Кохановського [7].

Багато цікавих відомостей щодо стратегії містить «Полное собрание русских летописей» [8]. Занадто стисло Куликовська битва описана у Троїцькому літописі у складі Рогозького літописця та Симеонівського літопису [9].

Визначаючи методи, які були використані для досягнення поставленої мети дослідження, вкажемо науковий метод, який включає систематизацію, коригування нових і отриманих раніше знань. Спираючись на принцип системності при дослідженні, дослідник вивчав різноманітні за своїм характером наявні матеріали та дотримувався комплексного підходу при їхньому аналізі.

При виборі місцевості для майбутнього бою, відомої під назвою Куликове поле, московський князь Дмитро Донський намагався не дати ординцям застосувати їхню звичайну тактику охоплення. Після переправи через Дон князь Дмитро Іванович почав розставляти війська, допомагав йому в цьому талановитий полководець Дмитро Боброк-Волинський. Русичі вдалися до п'ятичленного бойового порядку, вишикувалися у три лінії. Головну лінію зайняли полк Правої руки, Великий полк і полк Лівої руки. У передовій лінії розташувалися один за одним Сторожовий і Передовий полки. Окремий резерв став за полком Лівої руки, в Зеленій Діброві був зосереджений Засадний полк. Сторожовий полк включав тільки кіннотників. Його завдання полягало у визначенні напрямку головного удару Орди. Передовий полк, укомплектований головним чином загонами піхоти міських полків (дружин), повинен був прийняти удар основних сил Орди, щоб вимотати їх до зіткнення з Великим полком і цим полегшити дії полків головної лінії. Основу бойового порядку становили Великий полк, полки Правої й Лівої руки. Ці полки мали в центрі піхоту, а на флангах – кінноту. Засадний полк включав добірних кіннотників [5, с. 235-236].

З огляду на загрозу обхідного маневру супротивника, який можна було здійснити шляхом масованих ударів по відкритому лівому флангу руського бойового порядку, князь Дмитро приділив головну увагу цьому напрямку. Саме тут були розташовані окремі і загальні резерви. Щільна побудова військ створювала глибину й у такий спосіб забезпечувала пружність бойового порядку, а його розчленування на окремі полки дозволяло маневрувати силами в ході бою. Характер озброєння сприяв щільному розташуванню піхоти й вільному руху кінноти. Піхота була розташована тісно, глибиною до 20 рядів. Центр бойового порядку становили копійники. Лучники розташовувалися на флангах. Міцність лави піхоти полягала в її монолітності й взаємодії з кіннотниками. Кіннота шикувалася в кілька рядів і намагалася зберегти лад для нанесення удару по супротивнику. От як говорить про побудову руської раті «Полное собрание русских летописей»: «И так зараз великий князь Димитрий з братом своим из княжатами литовскими Олгердовичами почал войско шиковати, а найльпшей литовский воевода Димитрий Боброк, родом волынец, велми своих ушиковал чинно и благообразно, а гды уже ушиковано войско и кому где стояти розказано» [8, с. 52]. Керування військами здійснювалося прапорами й сигналами труб. Оскільки піхоти в раті Дмитра Донського було більше, ніж кінноти, то саме її дії вирішили результат бою [10, с. 322].

Цікаво звернутися до літописних джерел щодо вказівок, хто ж з численних князів й воєвод командував полками. Л.Г. Безкровний впевнений, що командування Сторожовим полком князь Дмитро Донський довірив воєводі Семену Меліку, йому в допомогу дані князі Василь Оболенський, Федір Таруський, боярин Андрій Серкизович і воєвода Михайло Акінфович. На чолі Передового полку призначені князі Друцькі й воєвода Микула Васильович, однак, як вказує А.М. Кирпічников у своїй роботі «Куликовська битва», Передовий полк очолили інші, а саме: князі Андрій і Дмитро Ольгердовичі й князь Федір Романович Белозерський [1, с. 50]. На думку Л.Г. Безкровного, полком Лівої руки командували князі Василь Ярославський, Федір Моложський, а також князі Федір і Іван Белозерський [5, с. 237]. Версія Л.Г. Безкровного здається неприйнятною, в цьому питанні має рацію А.М. Кирпічников, додаючи до командуючих полку Лівої руки боярина Лева Морозова (за іншим даними – Лева Мозирева) [1, с. 51]. Л.Г. Безкровний і

А.М. Кирпічніков погоджуються в одному: хто командував полком Правої руки, а також Великим полком. Вони вважають, що полком Правої руки командували князь Андрій Федорович Ростовський і князь Андрій Федорович Стародубський, а також воєвода Федір Грунка. Великим полком командували великий князь Дмитро Іванович, князь Іван Васильович Смоленський, а також воєвода Михайло Бренко, боярин Іван Родіонович Діжа. Засадним полком командували, на думку Л.Г. Безкровного, Володимир Андрійович Серпуховський, Дмитро Боброк-Волинський, їм у допомогу призначені князі Роман Брянський і Василь Кашинський. До перерахованих командувачів Засадного полку А.М. Кирпічніков додає князя Романа Семеновича Новосильського. Отже, щодо визначення імен командуючих руськими полками, погоджуємося з версіями обох вчених, однак А.М. Кирпічніков наводить найбільш повний перелік, який підтверджується у текстах літописів.

Розглянемо бойовий порядок ординців, щоб уявити повну картину щодо диспозиції супротивників. Отже, у ніч із 7 на 8 вересня Орда підійшла до Куликова поля [11, с. 36], стала станом біля Красного пагорба. Бойовий порядок війська Мамає включав передовий загін, який складався з легких кіннотників, центра, у якому розташувалася піхота, в тому числі й загін генуезької піхоти, і крил, де розмістилася кавалерія для нанесення вирішального удару. Однак можна було очікувати спроби правого флангу Орди витиснути руський лівий фланг. Переважання кіннотників у складі військ Мамає визначило характер їхніх бойових дій. Таким чином, можна твердити, що ординці прийняли нав'язане русичами незручне місце для майбутнього бою, з'явилися туди з запізненням на 1 – 2 дні, що дало можливість супротивнику повніше вивчити місцевість, де мала проходити битва.

Троїцький літопис у складі Рогозького літописця та Симеонівського літопису наводить дуже стислий опис перебігу Куликовської битви: «Князь же великий поиде за Донъ и бысть поле чисто и велико зело, и ту сретошася погании половци, татарьстии пльци, бе бо поле чисто на усть Непрядвы. И ту изопльчишася обои, и устремишася на бои, и соступишася обои, и бысть на дльзе часе брань крепка зело и сеча зла. Чресъ весь день сечахуся и падоша мертвыхъ множество бесчислено отъ обоихъ се бысть побоище месяца септября в 8 день, на Рожество святыхъ Богородица, въ субботу до обеда» [9, с. 100]. Отже, на світанку 8 вересня 1380 року супротивники в повній бойовій готовності зустрілися на Куликовім полі.

Власне бій можна поділити на три етапи та переслідування. Бій зав'язали сторожові полки, що швидше за все означало розвідку боєм, «обоюдное прощупывание» сил. Також прийняв на себе удар і Передовий полк, про що говориться у Ніконовському літописі, зокрема, як повівся князь Дмитро Іванович: «Сам же князь великий наперед в сторожевых полцех ездяше, и мало тамо пребыв, возвратися паки в великий полк» [12, с. 53]. Мабуть, під час перебування попереду був розпізнаний намір татар навалитися всіма силами. До цього ж приготувалися й руські частини. Спускаючись із височин, супротивники почали сходитися. «Сказание о Мамаевом побоище» в редакції Літописця князя І.Ф. Хворостиніна оповідає: «И удари всяк вьин по своему коню, и кликнуша единогласно “С нами бог”, и паки: “Боже христианский, помози нам!” Поганьи же... свои богы начаша призывати». Русские шли не торопясь, ордынцы – «борзо» [13, с. 283]. У «Рассказе о Куликовской битве» в Софійському І літописі старшого ізводу наводиться більш емоційний опис початку бою: «И бысть съча велика и брань крыпка, и труъ великъ зьло, яко же от началу миру съча не бывала такова великимъ княземъ рускымъ, яко же сему великому князю Дмитрию Ивановичу и всея Руси» [14, с. 40]. Знаходимо опис подальших подій у Ніконовському літописі: «Татары не поступающе сташа... и тако сташа копиа покладаше, стена у стены каждо их на плещу предних своих имуще, преднии краче, а заднии должае» [12, с. 55]. Перед нами досить нечастий у монгольській тактиці випадок застосування пішого ладу, який наїжився списками. Раптова зупинка татарських кіннотників

під прикриттям піших копійників у самий, здавалося б, невідповідний момент зближення супротивників точно пояснена Ніконовським літописом: «Ибо несть места, где им разступитися» [12, с. 57]. Очевидно, що поле бою виявилось для ординців занадто тісним, і вони затрималися, щоб перегрупувати сили, мабуть, тільки тоді виявивши всю невідповідність запропонованого їм місця бою.

Деякі літописи вказують, що під час затримки відбувся славнозвісний двобій Олександра Пересвіта з могутнім татариним, який зветься по-різному: звичайно – Челубеєм, рідше – Темір-Мурзою або Таврулом. У «Сказании о Мамаевом побоище» в редакції Синописа цей двобій описаний дуже образно та емоційно: «И яко близъ съ собою войска сходжахуся, се выйде татаринъ единъ с полку татарского именемъ Челубей, предъ всеми являяся мужествомъ, яко древний онъ Голиад. Сего видѣвъ, чернець Сергиев Пересвѣтъ абие подвижесе с полку Владимира Всеволожа и рече: Сей татаринъ ищетъ противного себѣ вѣтъязя; азъ же хошу с нимъ во имя господа Саваофа видѣтися и воспріятии вѣнецъ царствія небесного. Бяше же на немъ шлемъ аггелского образа воображенъ схимою з крестомъ... И ударихася оба вѣтъязь, чернецъ з татаринимъ крѣпко копиями, едва мѣсто не проломися, и падшее оба наземлю, ту скончашася» [15, с. 330]. Але не слід забувати про те, що само «Сказание» – більш пізній твір, що ставить під сумнів реальність фактів, наведених у ньому, хоча про Пересвіта повідомляє й інше письмове джерело, а саме: «Житие и подвиги преподобного Сергия Радонежского», яке, однак, теж пізнішого походження. Варто відмітити, що й ім'я Пересвіта названо в одному з найпізніших списків «Сказанія о Мамаевом побоище» (80 – 90-х рр. XV ст.), а у тексті найбільш раннього списку цього пам'ятника ім'я ординського бійця не назване. Темір-Мурзою його називає Кіпріанівська редакція «Сказанія» (1526 – 1530 рр.). Ім'я Челубей було підставлене в текст «Сказанія» наприкінці 70-х рр. XVII ст. при виданні історичної компіляції «Синопис» (1680 р.) у Києві [16, с. 612-613].

Багато вчених заперечують, що двобій дійсно був. Однак Н.О. Хотинський на користь визнання реальності двобою називає його «нічийний» результат [4, с. 107], вказуючи, що якби автор «Сказанія о Мамаевом побоище» вигадав весь цей епізод, то чому він не вказав, що Пересвіт переміг. На мою думку, слід погодитися з міркуваннями Н.О. Хотинського, що нічийний результат свідчить на користь реальності двобою.

Другий етап Куликовської битви розпочався фронтальним зіткненням основних сил супротивників [16, с. 109]. Під час бою початковий бойовий порядок змінився, у всякому разі був ущільнений. Татари намагалися ввести в бій одночасно якнайбільше військ. На руські полки було кинуте головні сили, за свідченням В.Н. Татищева в роботі «История Российская»: «И о часе седьмомъ соступишася обоюду крѣпце всеми силами и надолзе бишася» [17, с. 145]. Жорстокість бою збільшувалась. Одночасно збільшувалася неймовірна тіснота. З вражаючою документальністю відтворює картину рукопашної сутички Ніконовський літопис: «И паде татарское тело на христианскомъ, а христианское тело на татарскомъ, и смесися кровь татарская с христианскою, всюду бо множество мертвыхъ лежаху, и не можаху кони ступити по мертвымъ не токмо же оружиемъ убивахуся, но сами себя бьющее и под коньскими ногами умираху, от велика тесноты задыхахуся, яко немощно бе вместитися на поле Куликове... множества ради многихъ силъ сощедшеся» [12, с. 62].

На другому етапі бою головний удар Мамай спрямував у центр руського бойового порядку. І хоча обидва фланги руських військ були прикриті праворуч ярами річки Нижній Дуб'як, а ліворуч – річкою Смолкою, все ж лівий фланг був більш слабким. Це встановив Мамай, що спостерігав за ходом бою із Красного пагорба, який панує над всією місцевістю. Він вирішив завдати головного удару по Великому полку й полку Лівої руки, щоб відтіснити їх від переправ і скинути в Непрядву й Дон. Спочатку піхота супротивника атакувала руський центр. Вона завдала сильного удару по центру Великого полку, прагнучи порушити його лад і підрубати великокнязівський прапор, що дорівнює втраті керування боєм.

Ординці домоглися деякого успіху й навіть підсікли великокнязівський прапор, але Гліб Брянський і Тимофій Вельямінов силами володимирського й суздальського полків «каждо, под своим знаменем» контратакували супротивника й відновили втрачені позиції.

Бій тривав, але розпався на ряд поєдинків, як про це говориться в «Полном собрании русских летописей»: «И бяше видети Русина за Татариным гоняшеся, а Татарин Русина състигоша; смятеша бос я и смесишася каждо бы искаше своего съпротивника победити» [18, с. 54]. У джерелах особливо підкреслюються хоробрі дії князів, зокрема Стефан Новосильський розповідав, що, побачивши великого князя, який бився проти чотирьох ворогів, намагався йому допомогти, але не зумів швидко під'їхати через безліч вбитих. Ледь встиг уразити одного з нападників на Дмитра Івановича, як на нього самого навалилося троє. Від неминучої загибелі Новосильського врятувала випадковість – він зірвався з коня і як вказано в творі «Слово о полку Игореве и памятники Куликовского цикла»: «И пребых... во трупу мертвом» [19, с. 46]. В описах «Сказания о Мамаевом побоище» чітко згадується, що організована боротьба велася не окремими хоробрими воїнами, а згуртованими підрозділами. Під час рукопашної з ладу вибувало в деяких випадках відразу кілька розташованих поряд воїнів. Іноді це були князі й бояри з їхнім оточенням, люди одного міста або вотчини, родичі, бійці малої тактичної одиниці. Після закінчення битви на полі бою знайшли поруч полеглих белозерських, углицьких князів. Поруч лежали слуга й пан. Люди, зважаючи на все, умирали приблизно на тих же місцях, де боролися й тримали лад пліч-о-пліч.

Тісний бій злитих підрозділів досить точно передають мініатюри Лицьового зводу. У ході побоїща масові втрати понесла руська піхота, за свідченням Ніконовського літопису: «Аки древеса сломишася и аки сено посечено лежаху» [12, с. 65], вражаючи страшною картиною, на якій люди полягли цілими рядами. Мініатюра Лицьового зводу, що супроводжує текст, досить реалістично передає побиття «пешцев» вершниками із шаблями. Всі свідчення про битву вірогідно розкривають найважливіше тактичне правило Середньовіччя, яке полягало в тому, що результативний бій вівся злитими з'єднаннями. Як тільки вони руйнувалися, організований опір припинявся, а вцілілі кидалися навтьоки [1, с. 96].

Якщо початкова стадія Куликовської битви описана в джерелах з подробицями, то її середина й фінал були майже повністю закриті емоційною стороною події. Тим більше цінні унікальні відомості, наведені В.Н. Татищевим, про дії полків у розпал битви, що аж ніяк не розходиться з окремими, часом випадковими зауваженнями на цю же тему в інших джерелах Куликовського циклу.

Зупинимося на з'ясуванні щодо цих недостатньо встановлених подій. Кіннотники Мамай атакували полки Правої й Лівої руки. Атака руського правого флангу була відбита. Легка кіннота Орди відійшла й більше не зважувалася діяти на пересіченій місцевості. Більш успішною була атака монгольських кіннотників проти лівого флангу руського війська. Майже всі воеводи полку Лівої руки були вбиті. Полк став відступати назад, звільняючи місце для атакуючої татарської кінноти. Відступаючи відійшли до берега Непрядви, аж тут з'ясувалося, що шлях відходу до переправ відрізаний. Про це відомості отримуємо з «Рассказа о Куликовской битве» в Новгородському І літописі: «Москвичи же мнози небывалци, видьвше множество рати татарской, устрашишася и живота отчаявшися, а инии на быгы обратишася» [17, с. 146].

Натиск татарської кінноти, яка прагнула увійти в тил Великому полку, якийсь час стримував власний резерв Дмитра Ольгердовича, але незабаром і він був зім'ятий свіжими силами, спрямованими Мамаєм для закріплення успіху. Мамаю здавалося, що досить зробити останнє зусилля, щоб вважати перемогу повною. Але для цього зусилля в нього бракувало свіжих військ. Всі його сили вже були включені в бій.

Саме в цей час воевода Дмитро Боброк-Волинський, що спостерігав із Зеленої Діброви за ходом бою, вирішив увести в нього Засадний полк, що складався з добірної,

добре озброєної кінноти. Боброку чимало зусиль коштувало утримати князя Володимира Андрійовича від передчасної атаки, як про це свідчить «Сказание о Мамаевом побоище» в редакції Синописа: «Брате Дмитрий, что пользуеть наше стоание и что паки успех будет, кому имам пособити» [15, с. 130]. Однак Боброк справедливо вказував йому, про що нам повідомляє текст «Сказания о Мамаевом побоище» в редакції 1681 р. Пантелеймона Кохановського: «Волынецъ имъ еще борониль, мовячи подождьте, будетъ и вашъ часъ» [7, с. 364]. Цим закінчується другий етап Куликовської битви. Таким чином, за свідченням літописних джерел саме розважливі і далекоглядні дії Дмитра Боброка-Волинського сприяли перемозі в бою.

Початок третього етапу Куликовської битви ознаменував удар Засадного полку в тил ординцям. На думку В.Н. Татищева в «Истории Российской», що підтверджується текстом «Сказания о Мамаевом побоище» в редакції Синописа, коли Дмитро Боброк-Волинський побачив, що супротивник, захопившись маневром обходу Великого полку, поставив під удар свій тил, він закричав: «Княже Владимире, час прииде, а время приближися! И паки рече: Братия и друзи нынь держайте, сила божия помагает нам богатыри же и всь витязи рускии единомыслно выехавшее з дубровы, пустишася во имя господне на Татаровъ, аки искуснии соколы на журавлевъ, и ударишася крьпко» [15, с. 334].

Своєчасне введення в бій великого резерву змінило співвідношення сил у напрямку головного удару Орди, стало поворотним моментом усього бою. Неочікувана поява свіжих сил русичів привела ординську кінноту в сум'яття. Спочатку легка кіннота супротивника спробувала вчинити опір, але не змогла встояти перед натиском важкої кінноти русичів і стала подаватися назад. У цей час перейшли в наступ Великий полк і полк Лівої руки. Далі, на думку В.Н. Татищева в «Истории Российской», події розвивалися в такий спосіб: «Князь Дмитрий Олгердович созади большого полку вступи на то место, где оторвася левый полк, и нападе с северяны и псковмчи на большой татарский. Тогда же и князь Глеб брянский с полком володимерским и суздальским поступи чрез трупы мертвых, и ту бысть бой тяжкий. Бывшу же яко девятом часом, и бысть такая смятня, яко не можаху разбирати своих, татаре бо въезжаху в русские полки, а русские в полки татарские» [17, с. 146], що спричинило перелом у Куликовській битві. Відступаючи під ударами русичів, ординська кіннота перекинула свою піхоту й потягла її за собою. Так завершився третій етап бою.

Останній етап бою включає переслідування розбитого війська Мамаєва. Про це оповідає «Пространная редакция Задонщины» за списком Ундольського: «Тутю поганые разлучишася розно и побыгше неуготованными дорогами в лукоморье, скрегчюще зубами своими и доруши лица своя» [20, с. 118]. Руські воїни переслідували ординців 50 км до ріки Красива Меча [4, с. 113]. Отже, бій закінчився повним розгромом супротивника.

Таким чином, можна зробити висновки, що Дмитро Донський, який очолив боротьбу численних руських дружин проти орди Мамаєва, додержувався певних тактичних принципів у підготовці й проведенні бою. Зокрема, приймаючи рішення, він враховував думку інших. Як видно з наведених джерел, Дмитро Донський ставив перед військом загальне завдання, конкретне вирішення якого покладалося на воєначальників відповідних полків. Завдяки цьому ініціатива окремих командуючих полками набувала в бою великого значення, як, наприклад, рішуче введення Дмитром Боброком-Волинським в бій Засадного полку, що сприяло перемозі у Куликовській битві. Такий результат вивчення представляє певну наукову новизну, адже дозволив уточнити внесок, який зробив в перемогу русичів московський князь і особливо наш визначний волинянин – князь Дмитро Боброк-Волинський.

Висновки

Проведене дослідження дозволило виконати реконструкцію перебігу подій під час Куликовської битви, що виявило переможну стратегію русичів на полі бою. Вивчення літописних джерел показало ті тактичні принципи у веденні бою, які привели військо Дмитра Донського до перемоги у Куликовській битві. Дослідження літописів свідчить, що в

успішній підготовці та кінцевій перемозі в Куликовській битві значну роль відіграв московський князь Дмитро Іванович, який виявив себе не тільки як визначний стратег і тактик, а й вмілий керівник і організатор, об'єднавши та спрямувавши спільні зусилля багатьох руських князів для звільнення від іга Золотої Орди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирпичников А.Н. Куликовская битва / Кирпичников А.Н. – Л. : Наука, 1980. – 124 с.
2. Каргалов В.В. Конец ордынского ига / Каргалов В.В. – М. : Наука, 1980. – 152 с.
3. Похлебкин В.В. Татары и Русь. 360 лет отношений Руси с татарскими государствами в XII – XVI вв. 1238 – 1598 гг. (От битвы на реке Сить до покорения Сибири) / Похлебкин В.В. – М. : Международные отношения, 2005. – 192 с.
4. Хотинский Н.А. Ковыль-трава на Куликовом поле / Хотинский Н.А. – М. : Мысль, 1988. – 173 с.
5. Бескровный Л.Г. Куликовская битва / Л.Г. Бескровный // Куликовская битва : сб. статей. – М. : Наука, 1980. – 320 с.
6. Строков А.А. История военного искусства. Т. 1 / Строков А.А. – М. : Воениздат, 1955. – 600 с.
7. Сказание о Мамаевом побоище в редакции 1681 г. Пантелеймона Кохановского // Памятники Куликовского цикла / [сост. : Зимин А.А., Клосс Б.М., Кузьмина Л.Ф., Кучкин В.А.]. – СПб. : Блиц, 1998. – 414 с.
8. Полное собрание русских летописей. Т. XXXII. Хроники : Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи : Баркуловская, Аверки и Панцырного / [под. ред. Б.А. Рыбакова]. – М. : Наука, 1975. – 235 с.
9. Рассказ о Куликовской битве в составе Рогожского летописца и Симеоновской летописи // Памятники Куликовского цикла / [сост. : Зимин А.А., Клосс Б.М., Кузьмина Л.Ф., Кучкин В.А.]. – СПб. : Блиц, 1998. – 414 с.
10. Сказания и повести о Куликовской битве / [сост. : А. Дмитриев]. – Л. : Наука, 1982. – 490 с.
11. Киприановская редакция «Сказания о Мамаевом побоище» // Сказания и повести о Куликовской битве / [сост. : Л.А. Дмитриев]. – Л. : Наука, 1982. – 490 с.
12. Клосс Б.М. Никоновский свод и русские летописи XVI – XVII вв. / Клосс Б.М. – М. : Наука, 1980. – 314 с.
13. Сказание о Мамаевом побоище в редакции Летописца князя И.Ф. Хворостинина // Памятники Куликовского цикла / [сост. : Зимин А.А., Клосс Б.М., Кузьмина Л.Ф., Кучкин В.А.]. – СПб. : Блиц, 1998. – 414 с.
14. Рассказ о Куликовской битве в Софийской I летописи старшего извода // Памятники Куликовского цикла / [сост. : Зимин А.А., Клосс Б.М., Кузьмина Л.Ф., Кучкин В.А.]. – СПб. : Блиц, 1998. – 414 с.
15. Сказание о Мамаевом побоище в редакции Синописца // Памятники Куликовского цикла / [сост. : Зимин А.А., Клосс Б.М., Кузьмина Л.Ф., Кучкин В.А.]. – СПб. : Блиц, 1998. – 414 с.
16. Плигузов А.И. Живая вода Непрядвы / Плигузов А.И. – М. : Мол. гвардия, 1988. – 635 с.
17. Татищев В.Н. История Российская Т. V / Татищев В.Н. – М. ; Л. : Наука, 1965. – 345 с.
18. Полное собрание русских летописей. Т. XXV / [под. ред. Б.А. Рыбакова]. – М. : Наука, 1965. – 250 с.
19. Слово о полку Игореве и памятники Куликовского цикла / [под. ред. Д.С. Лихачёва, Л.А. Дмитриева]. – М. : Наука, 1966. – 620 с.
20. Пространная редакция Задонщины по списку Ундольского // Памятники Куликовского цикла / [сост. : Зимин А.А., Клосс Б.М., Кузьмина Л.Ф., Кучкин В.А.]. – СПб. : Блиц, 1998. – 414 с.
21. Хрестоматия по истории России : [уч. пособие для студ. неист. факультетов вузов] / А.С. Орлов, В.А. Георгиев, И.Г. Георгиева, Т.А. Сивохина // Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М. : Проспект, 2006. – 588 с.

В.С. Гаецкий

Победа на Куликовом поле как свидетельство победной стратегии русичей

Данная статья посвящена проблеме изучения стратегии русичей в Куликовской битве. Целью данной работы является анализ многочисленных исторических источников для определения расположения русских и золотоордынских отрядов перед боем, а также реконструкции данной битвы. Проведенное исследование показало, что в успешной подготовке и конечной победе русичей в Куликовской битве значительную роль сыграл московский князь Дмитрий Иванович, который проявил себя не только как стратег и тактик, но и умелый руководитель и организатор.

V.S. Gaetskij

Victory at the Kulikovo Field as a Proof of Russian Victorious Strategy

This article is devoted to the study of Russian strategy in the Battle of Kulikovo. The aim of this paper is to analyze numerous historical sources in order to determine the location of Russian and Golden Horde troops before the battle, as well as to reconstruct the course of battle. This study showed that the significant role in the successful preparation and ultimate victory of Russian troops in the Battle of Kulikovo was played by Moscow Prince Dmitry Ivanovich, who proved himself not only as a strategist and tactician but also a skilled leader and organizer.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2011.